

Nem boszorkánytanya

Deák-Takács Szilvia

„*Omnis ars naturae imitatio est. Vagyis minden művészet – így a kertművészet is – a természet utánzása.*” – kezdi előszavában a könyv szerkesztője *Az anarcsi Czóbel-kúria történeti kertjének megőrzése és helyreállítása* elnevezésű projekthez kapcsolódó kiadvány elején. Deák-Takács Szilvia kritikája Ombódi Ildikó *Bárókert– Az anarcsi Czóbel-kúria kertje* (Anarcs, 2014) című kötetről.

A kötet a mintegy 200 éves múlttal bíró kert történetét, az annak alakításában fontos szerepet játszó személyeket mutatja be, olyan képi anyaggal, amely egybegyűjtve kuriózumnak minősül. A szakértő és a laikus olvasó egyaránt élvezettel forgathatja a kellemes, igényes küllemű könyvecskét. A borítón a *Gólyák a kúria kéményén* című Büttner Helén- (vagy Czóbel Minka-) rajz egy részlete látható, ez által sokkal szélesebb spektrumra kerül a hangsúly: sem a kert, sem a kúria, hanem mindez egyben válik lényegessé, ahogy egybeforrva él ez a település múltjában, illetve földrajzilag a maga valóságában. A könyv bemutatóján, Anarcson maga a szerkesztő, Ombódi Ildikó hangsúlyozta a borítóra elhelyezett kép kiválasztását. A tudományos munka háttérét nagyrészt az Ecsedy Anna és Alföldy Gábor által elkészített háromkötetes tudományos dokumentáció adta, de nagyon gazdag, alapos és korrekt a további felhasznált szakirodalom jegyzéke is (feltétlenül kiemelendő a több mint ötven megnevezett forrásanyag közül Margócsy József *Egy régi udvarház utolsó gazdája* című szöveggyűjteménye és *Az anarcsi Czóbel-család iratai* címmel egybegyűjtött kutatás eredménye).

A könyv első fejezetében, *Az anarcsi Czóbel-kúria és kert tulajdonosai, használói a 18. századtól napjainkig* című részben a Czóbel-család és az anarcsi Czóbel-birtok eredetének bemutatása kap helyet, illetve a kúria és a kert tulajdonosait, használóit veszi sorra a kiadvány. A Czóbel-család eredetét illetően világossá válik a névhasználat többféle előfordulása, ami a 19. században állandósult Czóbel alakban: A Zobel- (Zobell-, Zóbel) csehországi polgárcsalád bárói ranggal rendelkezett, a cseh nemesi rendek közé tartozott. A 17. század végétől volt jelen Szabolcs vármegyében, ekkortól említik a források Czóbell, Czobell írásmóddal. Czóbel (I.) József ezredes kapta Mária Teréziától a baloghfalvi predikátummal járó nemességet és a címet. Egyik fia, József a család erdélyi ágának, másik fia, László (1742–1774) a család anarcsi ágának alapítója. Czóbel (II.) Imre (1772–1829, László fia) és családja írja következetesen Czóbel formában a nevet, ami a 19. század folyamán állandósul.

A Czóbel-birtok, azaz az anarcsi ősbirtok a gróf Teleki-családtól, házasság útján kerülhetett a Czóbel-családhoz (baloghfalvi Czóbel László gróf Teleki Borbálát vette feleségül). A forrásokban azonban nem találni pontos magyarázatot arra, amit a családi megemlékezés őrzött, miszerint már ezen házasság előtt a birtok egy része a család kezére került, és a házasságot már birtokszomszédként kötötték. Az 1790-es(?) években épült, majd 1820-ban bővített földszintes Teleki-kúria és a hozzá tartozó birtok a Czóbelek között öröklődött. (Megjegyzni a szerző, ennek az az érdekessége, hogy Teleki Borbála második házasságából született fia, gr. Vay János a Czóbel-kúria építetői és későbbi tulajdonosai között nem szerepel.)

Ombódi Ildikó tanulmánya számos térképmásolatot, katonai rajzot is bemutat, az első katonai felmérés 1784-ben készült részlete már ábrázolta a kúriát. Czóbel (I.) László halálakor, 1774-ben, gyermekei kiskorúak voltak, tehát valószínűsíthető, hogy a korábban emelt kúriában élt gyermekeivel Teleki Borbála. Czóbel (II.) László 1799-ben táblabíra lett, majd főhadnagyi rangra is szert tett, sokat időzött Anarcson, és részt vállalt a birtok igazgatásában. 1799-ben történhetett az épület átépítése, bővítése. (Vannak források, melyek a kúria keletkezéséről jelölik meg

ezt az időpontot.) Czóbel (II.) László gyermekei Czóbel Albert és Czóbel (II.) Imre, utóbbi Vay Éva Evelinnel kötött házassága szerez tekintélyt a családnak, Vay Evelin anyja nem más, mint Kazinczy Zsófia, Kazinczy Ferenc unokatestvére. Evelin által kerültek levelezésbe például a Lónyayakkal, a Csákyakkal.

Az 1870-es évektől Czóbel (II.) Imre a birtok igazgatásában nagyon nagy szerepet vállalt. Imre és Evelin házasságából három gyermek érte meg a felnőttkort: István, Emma és Minka. (Minka nevéről már korábban írtunk a lapban.) Albert betegeskedése idején Imre és István vette át az ügyeket, igaz, hogy Imre elég tájékozatlan volt gazdasági területen. Albert halála ezért szinte megoldhatatlan problémát jelentett. 1880-tól az anarcsi birtokrészt átírták Vay Evelin nevére. Imre kertészkedési szenvedélye meghatározó tényező a kert alakulása szempontjából, ebbe fia is besegít. Azonban László második házassága báró Mednyánszky Margittal azt eredményezi, hogy Nagyörön, a feleség családjának birtokán élnek ezután. A Mednyánszky-család kitisztzza a birtokot, ami így Margit nevére került. Majd 1937-ben bekövetkezett halála után annak egyetlen élő gyermeke, Czóbel Margit örökölte a birtokot, aki Nagyörön élt, és látogatóba sem jöhetett '45 után, mert nem kapott útlevelet.

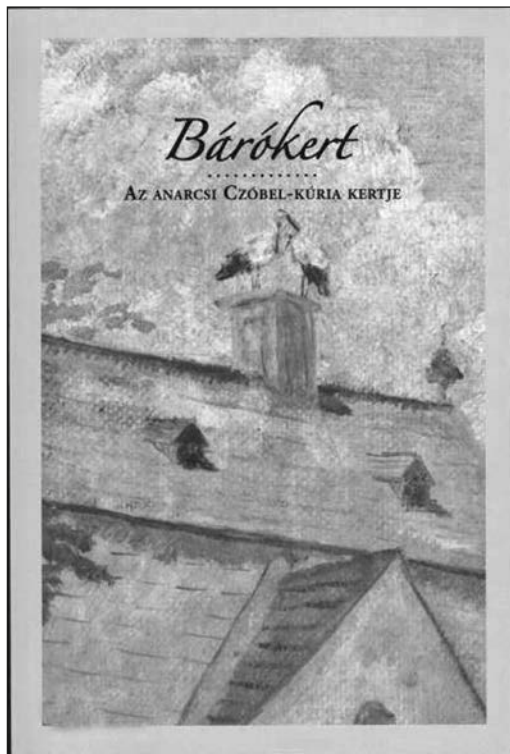
A Czóbel-család Anarcszon maradt tagjai maguk igyekeztek gazdálkodni a 25 holdas birtokon, Evelin irányította a háztartást és a kert gondozását, ezt később Minka vette át. Közismert, hogy kutyatenyésztéssel és méhészkedéssel is ügyesen foglalkozott. Minka tehát nem volt a kastély birtokosa soha, de egész életét itt élte le, eltekintve gyakori utazásaitól.

1945-ben a kastély és a környező park is a község használatába került, Emma és Minka egy-egy szobát használhattak életük hátralévő részében. A falubeli Dajka Béla gondoskodott róluk már 1943-tól, aki (itt némi korrigálásra szorul a kiadvány érintett része, Dajka soha nem állt a Czóbelek alkalmazásában, Minka beszélgetőtársa volt), leginkább művészet iránti érdeklődése kötötte őket össze: Dajka Béla maga is festegetett, kiállításokra járt, írogatott. A műkedvelő falubeliben lelki társra talált Minka, így napi kapcsolatban álltak élete végéig. Temetéséről is ő intézkedett, halála előtt is kedves barátját hívta, akinek sokat köszönhetett, mert éhezéstől és sok nélkülözéstől igyekezett megmenteni az idős testvéreket.

A könyv a következő részben ismerteti *A kert részletes építéstörténetét a 18. századtól napjainkig*. Ennek legfőbb vonalait a következőkben vázolja fel: az 1784-es térkép, annak ellenére, hogy elég elnagyolt, ábrázolja az udvarházat, két melléképületét és környezetét. Ennek a térképnek a készítése idején egy igen szerény méretű kert tartozott az épülethez. Ekkor puszpángszegély, gyepp, virágágy lehetett a díszítőelem a kertben. Ennek a díszkertnek a bővítésével, illetve a geometrikus beosztást angolosító beavatkozás által jött létre a tájképi kert.

Az 1856–60 között készült második katonai felmérés ide vonatkozó részét is ismerteti a kiadvány: a birtok bővülése figyelhető meg, ami a Czóbel-fivérek 19. sz. első felében folytatott munkájának eredményét mutatja. A térképen kivehető egy csatorna nyomvonala, aminek a vize a kertben kialakult halastó vizét táplálta. A halastó közelében elterülő különleges képződményre is figyelmet fordít, ami nem más, mint a teknősbékák tó (széles vizesárokkel elkerített dombra kell gondolnunk, a víz közepén elterülő szigeten napozhattak a teknősbékák).

Az 1870-es felmérés már kialakult angolkert jellegű területet mutat. A kúriától az almáskert felé két fősétány futott, amelyek közrefoghatták a korábban említett, pontosan nem ismert kőszobrot (visszaemlékezés szerint kalapos nőalakot ábrázolt, Minka „kőlovat” emleget egy versében. A kúria mögött elterülő kertben ívelt utak és azokat ke-

resztező sétányok kaptak helyet. A faállomány 1870-ig elég takarékos képet mutat: a parkosított területet lehatárolták egy erdősávval, de csak kisebb facsoportok fordultak elő a kertben: platán, japánakác, tölgyek, ezüsthfenyő és talán a páfrányfenyő is. Egy kör alapzatú szőlőlugas és hatszög alapú gloriett is fellelhető az említett 1870-es kataszteri felvételen. A pavilonhoz gurítótér tartozott, ez alapján amolyan tekepályaként funkcionált. A gloriettet (filagóriát) Minka felújította 1913 tavaszán. Hogy a kert varázslatosságát még jobban elképzelhessük, érdemes megemlíteni a térképen ugyan nem szereplő, de Büttner Helén képén is fellelhető kerti hintát. Az almáskertbe kis fahidak vezettek. 1870-re megépült egy kisebb üvegház, közelében egy kút is elhelyezkedett. Szintén az 1870-es térképen már a családi sírhely is fellelhető.

Czóbel (II.) Imre létesítette a 823 négyszögöl területen fekvő faiskolát, dísz- és gyümölcsfákat egyaránt neveltek itt, mintegy 60 (!) gyümölcsfafajtáról készített jegyzeteket. A helyi hagyomány Czóbel Albertet emlegeti a kúriakert létesítőjeként, de a kertészkedésben, botanikában nagy érdeklődést mutató, gyakran utazó Imrének óriási szerepe van a növényállomány gazdagításában.

A kert gazdagodása Czóbel (II.) Imre és Minka idejében (1876–1908) a következőképpen történik: miután 1876-ban elhunyt Albert, öccsére, Czóbel (II.) Imrére nagy adósság maradt. Ezért átmenetileg kevésbé tudtak gondot fordítani a kert szépítésére ezekben az években. Az 1887-es esztendő hoz fordulatot, amikor Imre fia, István házasságot köt az első felesége halála után Mednyánszky Margittal. Az 1000 holdas birtokot kitisztázzák, és Margit nevére kerül. Minkáék megélhetése zavartalanabb lesz ekkortól, Imre anyagi ügyek helyett hobbiójával foglalkozhat: kertészkedhet, az almaszedés, szőlőszüret, diótermelés stb. felé fordulhat. Ismeretes, hogy Minka értett a méhészkedéshez, számos levél maradt fenn, amelyekben erről olvashatunk. A kúriában élt 1888-tól Czóbel Emma és gyermekei (Loránd, László, Erzsébet, Zsigmond), 1890-től pedig rendszeres vendég volt Büttner Helén, később családtagnak számított. Az 1880-as évektől Minka is részt vett a kert alakításában, például az ő kedvéért kerül lilomszegély a kedves virágok közé. Egymáshoz írt levelekben is beszélnek a virágokról, de préselt szirmok és levelek is bizonyítják, milyen virágok fordultak elő a kertben: boroszlán, rózsák, búzavirágok, ibolya, árvácska, szarkaláb, liliumok, gyöngyvirág, pipacsok és sok más. A kiterjedt levelezésben mindezekről is írnak: Evelinnek lányához írt finom hangú leveleiben sok szó esik a kert szépségéről, illetve Minka Justh Zsigmondnak írt leveleiben is áradozott a kertről. A levelekhez mellékelt préselt virágszirmok, levelek is bizonyítékkal szolgálnak. A kúriakert ugyanakkor Czóbel Minka számára amolyan vadregényes terep is volt, álmok és vágyak ihletője lett. A kert idős fái is nagyon közel álltak Minka szívéhez, egy erős vihar pusztítását zokogva fogadta, erről Justhhoz írott levelében találunk bizonyítékot.

A kert fakülönlegességei közé tartoztak többek között: tulipánfa, páfrányfenyő, szomorú gyertyán, vadgesztenye, vérbükk, keskenylevelű ezüsthfa, szomorú japánakác. A könyv bemutat néhány képeslapot, a valamivel 1900 előtt készült képen kivehető a kúria homlokzatán felfuttatott növényzet, a kúria egyik sarkánál felfedezhető egy vadgesztenyefa. A kert bútorzatáról is említést tesz a teljességre törekvő kiadvány: 1900 körül deszkaborítású öntöttvas kerti pad, a teraszon összecukható vas kerti bútorok láthatók a képeken. Egy fahordó is kivehető a korabeli ceruzarajzon, ebbe gyűjthették az esővizet. 1900 őszén Czóbel Minka nyárfák telepítésébe kezdett, nagy gondossággal osztotta szét a Forgách Lászlótól, Mándokról kapott csemetéket.

Rendkívül érdekes életrajzi elemekkel is gazdagítja a szerző a könyvet, ezek közül az egyik Emma lányának, Eliz életének rövid története: a lány zárdában nevelkedett, majd hazaérkezve tüdőbajjal küzdött, a tó partján építettek számára egy kis házat az 1900-as évek első éveiben, hogy minél többet legyen jó levegőn. Eliz 21 évesen elhunyt, ekkor az anarcsi köztemetőben helyezték nyugalomra, de később Emma áthozatta a családi sírhelybe Loránd maradványaival együtt (Imre holttestét 1906-ban bekövetkezett halálakor már a kertben helyezték nyugalomra, ahogy az 1908-ban elhunyt Evelinét is).

Vay Evelin halála után Emma és Minka maradtak a birtokon, ők határozzák meg a kert képét *1908-tól a 2. világháborúig*. 1908-ban Bob (Büttner Helén) is a birtokra költözött (és itt élt haláláig). A birtok tulajdonosa változatlanul Czóbel Istvánné, Mednyánszky Margit (Miri) volt, azonban sem István, sem Miri nem foglalkozott a birtok kezelésével.

1908 után készült festményekre is hivatkozik Ombódi Ildikó, amelyek szerint lovak is megtalálhatók voltak a birtokon, valamint kutyák és méhes is helyet kaptak a kúria közvetlen közelében. Az 1910-es évektől Minka üvegházi növényneveléssel is foglalkozott: fehér szegfű, muskátli, kék ibolya, krizantém szerepelnek saját maga által leírt

precíz felsorolásában. 1913-ban írt naplóbejegyzései szerint felújította a filagóriát, illetve említést olvashatunk a gyümölcsöskertről, amelyben körte, dió, alma termett. Minka egészen idős koráig maga ügyelte a kert gondozását.

Takács B. János volt Czóbelék utolsó szakképzett főkertésze (1938-tól), Lázár József parkgondozóként dolgozott mellette. Lázár neve és alakja nagyon jól ismert a mai településen is: szinte haláláig (2001) a park állandó rendezgetője, gondozója volt, óvta, védte, sokat tett az akkori körülmények között az állagmegóvásért. 1940-ben leégett az üvegház, de tudjuk, hogy Minka azt újjáépíttette. Ebben az időben már nagyon csendesen teltek a mindennapok: Minka nevelgette virágait, gyógyfőzeteket készített, sétálgatott a már sokat betegeskedő Helénnel, Emmával hármasban sokat kártyáztak. 1943 augusztusában elhunyt Bob, őt is a családi sírhely közelébe temették, Minka lócát készíttetett a sír mellé, hogy ott üldögélhessen.

A 2. világháború éveiben romlott a kert állapota: 1942-ben leventék őrizték a parkot, és bár a könyv nem tesz róla említést, de a Minkákéhoz bejáratos Takács György (aki 1930-as születésű) emlékezete szerint 1944-ben a parkban 200 literes hordókban rejtegették a benzint és petróleumot, ennek a nagy járművekkel történő szállítása is nagy károkat okozott a parkban. Lovakat kellett elszállásolni az istállóban, a kúriában a katonáknak szállást kellett biztosítani. Ekkor pár hétre a kertészlakba húzódott át Minka és Emma.

Az 1945 utáni évtizedekben nagy változások történtek a park életében: '45ben Anarcs községnek juttatta a kúriát és a kertjét a Községi Földosztó Bizottság, a kúria egy-egy szobáját és konyháját használhatta Minka és Emma. Minkának esélye sem volt ezt fellebbezéssel megváltoztatni, hiszen nem volt tulajdonos, Czóbel Margit 1945 után útlevelet sem kapott, látogatóba sem jöhetett Anarcsra. Magukra maradtak a testvérek, 1943-tól egyre nagyobb intenzitással segítette őket Dajka Béla. Czóbel Minka 1947-ben hunyt el, a sír ásását és a hantolást kedves kertészüik, Lázár József végezte, temetéséről, a papról pedig Dajka Béla gondoskodott. Két évre rá hunyt el Minka nővére, Emma, ő is a családi sírban nyugszik.

Nagy lendületet vett haláluk után a kúria használatának átalakulása: lakássá alakították, körorvosi lakás és egészségház kapott benne helyet. Ezután iskolát és sportöltözőt is kialakítottak benne. A kerti homlokzat ekkor még változatlan maradt. Még a '60-as évekből is maradt fenn olyan fénykép, ami ezt bizonyítja. Ezután történhetett, hogy a teraszra vezető ajtót Tüzép-ablakra cserélték, ami sajnos teljesen megszüntette a kert és a kúria közötti közvetlen kapcsolatot. A homlokzat átalakítása is az épület kinézetének kárára vált. De hatalmas kárt jelentett már 1945-ben a faállomány jelentős részének kivágása: 101 fát, közöttük egy nagy szilfát is tüzelőnek vágtak ki. A filagória is eltűnt 1952-re, illetve a huszár Eliz számára épült kis lak is. A kert alakulásában az 1982-es nagy vihar is közrejátszott: áldozatul esett a nagy tulipánfa, egy platánfa, egy japán akác több tíz más idős fa mellett. Ezek után némi rendezési munkát következett, aminek része lehetett, hogy a családi temetkezés helyét betonborítással és feliratos táblával látták el (csak Minka nevét tüntették fel rajta). 1992-ben a kúria és a kertje állami tulajdonból Anarcs község Önkormányzatának tulajdonába került. 2005-ben Czóbel Minka születésének 150. évfordulója kapcsán új, fekete gránit síremléket állítottak (Györfi Sándor, Munkácsy-díjas képzőművész alkotása). A sírhelyet nemzeti emlékhellyé nyilvánították, tulipánfákat és platánokat telepítettek.

A kúriakert megmentéséhez azonban komplexebb helyreállításra volt szükség. Az örökségvédelmi irányelvek és jogszabályok figyelembevételével összetett kutatás zajlott a Czóbel-kúria történelmi kertjében. Archiv képi és térképi források alapján kezdődött meg a helyreállítás, a cél „szelíd rekonstrukció” volt.

A kötet részletesen ismerteti a helyreállítási tervet, a kezelendő problémákat, beszámol a geodéziai felmérési munkákról, pontos adatokkal szolgál a kiviteli munkák ismertetését illetően. A 127 oldalas könyv nagyon alapos kronológiai áttekintéssel zár, alapos szakirodalmi háttérrel mutat be és mintegy 80 képpel illusztrálja mondandóját.